

van de huidige maatschappelijke debatten rondom de stikstofcrisis en de toekomst van de landbouw – voldoende actualiteitswaarde om van toegevoegde waarde te zijn in het doorgronden van de veerkracht en dynamiek in de Nederlandse landbouw. Door de eeuwen heen heeft deze zich bewezen, zo laat De Zeeuw prachtig zien. In ieder geval in het Land van Vollenhove.

Rudolf Bosch, Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe

Hein Klemann, *Haarlem! Een geschiedenis* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2023). 848 pp. ISBN 9789464550665.

DOI: 10.52024/ofsk9q77

Hein Klemann, hoogleraar in Rotterdam maar woonachtig in Haarlem, staat in zijn woonplaats bekend om de krantenrubriek “Uit de tijd”, waarin hij de Haarlemse inwoners periodiek een beknopt verhaal over de geschiedenis van hun stad voorschotelt. In *Haarlem! Een geschiedenis* neemt hij meer ruimte om de gehele geschiedenis van Haarlem op een rij te zetten. Het is daarbij voor het eerst in vele decennia dat Haarlem weer een actuele en samenhangende stadsgeschiedenis heeft. Het vormt een belangrijke bijdrage aan de Haarlemse historiografie, sinds de publicatie van *Deugd boven Geweld* uit 1995, waarin dankzij de bijdragen van verschillende auteurs allerlei aspecten van de Haarlemse geschiedenis in kaart zijn gebracht, maar niet tot een eenheid zijn gesmeed.⁸

Klemann verdeelt de Haarlemse geschiedenis in vijf tijdvakken: van de prehistorie tot het jaar waarop Haarlem stadsrechten kreeg (1245), de periode tot vlak voor de Opstand (1550), de tijd van de republiek, de (lange) negentiende eeuw (tot 1940), en de naoorlogse periode. De verschillende tijdvakken worden door drie belangrijke gebeurtenissen (het Beleg van Haarlem, de Franse Tijd en de Tweede Wereldoorlog) aan elkaar verbonden. Voor elk van de periodes zijn drie hoofdstukken geschreven over respectievelijk de economische aspecten, de politieke situatie en het culturele leven. Alleen voor de periode van na 1945 is hiervan afgeweken: alle onderdelen zijn daarin samengebracht in één hoofdstuk. Met deze aanpak kleurt Klemann alle relevante tijden en onderdelen van Haarlemse geschiedenis in.

8 G.F. van der Ree-Scholten et al., *Deugd boven geweld. Een geschiedenis van Haarlem, 1245-1995* (Hilversum 1995).

De belangrijkste bijdrage aan de geschiedschrijving over Haarlem is dat het boek, hopelijk voorgoed, afrekenet met het beeld van Haarlem als een brave, kleinburgerlijke stad. Klemann betoogt dat zij veel meer een (smerige) industriestad is geweest met grote groepen hardwerkende arbeiders. In elke periode had een andere tak van industrie de overhand. In de late Middeleeuwen stond Haarlem internationaal bekend om de productie van bier. Haar ligging aan de vaarroute door Holland en Vlaanderen van noord naar zuid en andersom speelde daarin een cruciale rol en zou dat blijven doen. In de zeventiende eeuw verwerkten arbeiders in Haarlem vlas, via Amsterdam geïmporteerd, tot linnengoed. Klemann vertelt met smaak hoe smerig en vervuilend dat productieproces was en benadrukt bovendien hoe Haarlem daarbij heeft geprofiteerd van de uitbuitende arbeidsomstandigheden bij de vlasproductie in Silezië. De achttiende eeuw was de eeuw van verfijndere stoffen, zoals zijde, waar de beroemde Pieter Teyler schatrijk mee werd. Ondanks verwoede pogingen van de Haarlemse elite om Haarlem in de negentiende eeuw geen industriestad te laten worden, was de metaalindustrie niet te stuiten, opnieuw vanwege haar ligging ten opzichte van het IJ en Amsterdam.

Economisch wijkt het industriële Haarlem veel af van de nabijgelegen handelsstad Amsterdam. Het verschil met haar omgeving is veel minder groot in politiek opzicht. Door Haarlem als uitgangspunt te nemen wordt voor de lezer goed duidelijk hoe de macht van de steden geleidelijk verminderde en het bestuur van Nederland werd gecentraliseerd. Tot aan de Opstand in de zestiende eeuw gebeurde die centralisatie door de landsheren, die van steeds verder weg kwamen. Was Haarlem in het begin nog een belangrijk bestuurlijk centrum voor de graven – de gravenportretten in het huidige stadhuis getuigen daar nog van – geleidelijk woonde de landsheer liever in Den Haag, of in Brussel, Dijon en uiteindelijk zelfs in Madrid. Ten tijde van de Republiek probeerde de stadhouder steeds invloed te hebben op benoemingen in het stadsbestuur en net als in de meeste steden in Holland waren in Haarlem de gildes en schutterijen voor de relatie met de burgerij onontbeerlijk. Ook de teruggang van de bevolking in Haarlem in de negentiende eeuw is niet afwijkend. Een poging om van Haarlem een nette stad te maken door ervoor te pleiten dat zij de hoofdstad van Holland, later Noord-Holland werd, mislukte en Haarlem bleef industrieel. Klemann haalt een aantal verborgen verhalen aan van inwoners die in dat klimaat de sociale arbeidersbeweging hielpen uitbouwen. In het bijzonder de achtergronden van paradijsvogel Mozes Salvador zijn een nieuwe bijdrage aan dat verhaal.

Sociaal en cultureel speelt het geloof in Haarlem een belangrijke rol. Voor de Opstand waren er in Haarlem veel grote, belangrijke kloosters en andere religieuze instellingen. Gedurende de Opstand was Haarlem zelfs even de zetel van een bisschop. De reformatie kreeg maar heel beperkt voet aan de grond. Pas na de val van Antwerpen in 1585 nam het aantal protestanten toe, toen Zuid-Nederlandse vluchtelingen vanwege hun rijkdom en uitgebreide kennis werden uitgenodigd om naar Haarlem te komen. De taal in de stad, het uiterlijk van de gebouwen en de beeldende kunst werd daardoor tot op de dag van vandaag beïnvloed. Hoewel er in Haarlem relatief veel inwoners katholiek waren, was hun invloed gedurende de tijd van de Republiek beperkt. Het duurde tot in de negentiende eeuw toen Haarlem (opnieuw) een bisschop kreeg en het katholicisme weer invloed uitoefende op de Haarlemse cultuur.

Het resultaat is een lijvig boek. De vraag rijst of het boek niet te dik is geworden. Het antwoord daarop is “ja”, maar dat kan onmiddellijk worden genuanceerd. Ten eerste: Klemann weidt regelmatig uit om de meer algemene geschiedenis van Holland of Nederland te beschrijven. Voor kenners is dit ongetwijfeld overbodig, maar voor minder ingevoerden is het handig. Bovendien – en belangrijker – plaatst het Haarlem in een bredere context. Daarnaast valt Klemann nog weleens in herhaling. Ook daar is wat voor te zeggen als je je realiseert dat velen het boek als handboek zullen gebruiken en daarbij alleen bepaalde, losse hoofdstukken zullen (her)lezen.

De kans bestaat dat de omvang van het boek een deel van de lezers afschrikt. Dat is onterecht. Juist omdat Haarlem in een brede context wordt geplaatst, gaat deze nieuwe stadsgeschiedenis verder dan een opsomming van feiten die alleen voor Haarlem en Haarlemmers relevant zijn. Het is bovendien een goed leesbaar boek, ondanks de soms onhandige bijzinnen, enkele ouderwetse woorden en hier en daar verdwaalde taal- en drukfouten. Fouten en onhandigheden in de taal hadden eenvoudig kunnen worden voorkomen als de uitgever had geïnvesteerd in een of twee extra redactierondes. Die investering was het geld en de moeite ruimschoots waard geweest, aangezien deze stadsgeschiedenis naar verwachting decennialang de nieuwe basis zal vormen voor de historiografie van de stad Haarlem in het bijzonder en de Nederlanden als geheel.

Ivo Zandhuis, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis